

Het Willemsfonds en het Activisme

Peter LAROY

Doel en vraagstelling

In zijn werk *25 jaar Vlaamse Beweging* schrijft de historicus H.J. Elias dat het Willemsfonds zwaar werd getroffen door de Eerste Wereldoorlog. Als een van de redenen waardoor de vereniging geknakt werd, wijst hij op „het betrekkelijk groot aantal Vlaamse vrijzinnigen die in het activisme gestaan hadden”.¹ Ook prof. dr. Adriaan Verhulst wijst in *De geschiedenis van het liberalisme* erop dat „het Willemsfonds en enkele liberale sociale organisaties in Vlaanderen na 1918 een zware aderlating ondergingen”.² Deze stelling leek ons een interessant uitgangspunt voor verder onderzoek. Meteen werd het een mogelijk verlengstuk op het project *De geschiedenis van het Willemsfonds van 1851 tot 1914* (uitgewerkt door het Liberaal Archief in het kader van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd). Het bronnenmateriaal bleek uiteindelijk niet zo omvangrijk. De Willemsfondsarchieven bevatten niet zoveel informatie over die periode en zijn op bepaalde punten onvolledig. Zo konden we slechts terugvallen op de ledenlijsten van 1908-1910 en waren er weinig gegevens beschikbaar voor de periode dichter bij de oorlog. Als we spreken over *Willemsfondsen*, dient hieronder dus verstaan te worden mensen die kort voor de oorlog in de vereniging actief waren.

Overigens bleek al vlug dat het Willemsfonds als vereniging zich vrij afzijdig hield van het activisme. Wel speelden een aantal van de vooroorlogse leden een belangrijke rol in de activistische beweging. Omdat het Willemsfonds steeds meer heeft gedreven op de kwaliteit van de leden dan op de kwantiteit is dit een niet onbelangrijk gegeven.

Heel wat afdelingen werden na afloop van de oorlogshandelingen zwaar getroffen door het verdwijnen van een aantal leidinggevende elementen. Die figuren krijgen hier dan ook de nodige aandacht. Het leert meteen dat liberale flaminganten niet zomaar als tweederangsacteurs figureerden in het activistisch avontuur.

1. H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, Antwerpen, 1969, pp. 217-218.

2. A. VERHULST en H. HASQUIN (red.), *Het Liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*, Brussel, 1989, p. 266.

Het Willemsfonds tijdens W.O. I

Het uitbreken van de oorlog en het oprukken van het Duitse leger legden de werking van het Willemsfonds volledig stil. Het secretariaat verzorgde een soort permanentie, maar de plaatselijke afdelingen waren meestal ontredderd. De Algemene Vergaderingen konden niet doorgaan en het Algemeen Bestuur handelde uiterst voorzichtig.

Wegens de moeilijkheden die opdoken bij de verplaatsingen, waren het alleen de Gentse leden van het Algemeen Bestuur die sporadisch en in het geheim bijeenkwamen.

Op de eerste bijeenkomst tijdens de oorlog (21 maart 1915) waren slechts Algemeen Voorzitter Minnaert, Algemeen Secretaris Vercoullie en de leden De Bruyckere, De Cavel, Fredericq en Willems aanwezig. Fredericq beet de spits af en vroeg zich af welke richting het Willemsfonds diende uit te gaan. Hij meende immers te weten dat in Antwerpen het Davidsfonds opnieuw wilde van start gaan en in deze beslissing gesteund werd door het nationaal bestuur. Naar aanleiding hiervan werd benadrukt dat alle contact met de afdelingen verbroken was en er dus van enige vorm van werking maar weinig sprake kon zijn. Men besloot de zaken op enige afstand te volgen „om te oordelen wat het Willemsfonds later na verandering der toestand zal zijn en kunnen”.³

De meeste afdelingen beperkten zich in de praktijk tot het in stand houden van enkele volksbibliotheken. Deze kenden veel succes en de ontleningscijfers bereikten nooit geziene hoogten.⁴ Dit ging overigens niet zonder problemen: het boekenbestand kon door de maatregelen van de bezetter met moeite aangevuld worden (invoer vanuit Nederland was grotendeels verboden), boeken gingen verloren in chaotische toestanden of beschietingen hadden bibliotheken vernietigd (o.a. in Aarschot, Ieper, Nieuwpoort).

In diezelfde geest stuurde het Willemsfonds vanuit het Lakenmetershuis ook honderden boeken aan krijgsgevangenen. Andere vooroorlogse activiteiten zoals volksvoordrachten, liederavonden of toneelvoorstellingen gingen om praktische redenen slechts sporadisch door.

Het Willemsfonds kon zich evenwel niet van de omgeving isoleren. Na de zomer van 1915 ging een deel van de Vlaamse Beweging een meer radicale koers varen. Om haar eisen kracht bij te zetten schuwde deze strekking de samenwerking met de Duitse bezetter niet. Dit zou uiteindelijk in het activisme uitmonden. Gent, waar ook het Willemsfonds zijn hoofdkwartier had, was daarbij niet geheel onbelangrijk. De groep Jong-Vlaanderen zag daar het levenslicht

3. *Verslagboek vergaderingen Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 21.03.1915.

4. In *Ons 75-jarig jubelfeest*, Gent, 1926, p. 39 vindt men een aantal verbazingwekkende cijfers terug. De vijf Gentse bibliotheken zouden samen 446.679 boeken uitgeleend hebben, de bibliotheek in Eeklo 45.000 tot 50.000 en verder springen ook Brugge (43.132), Schaarbeek (27.447) en Moerbeke (20.765) in het oog.

en nam er het voortouw. Om zijn ideeën verder te verspreiden vatte deze activistische kern het plan op om een eigen krant, *De Vlaamsche Post*, uit te geven. De oprichters gingen op zoek naar medewerkers in flamingantische kringen en kwamen ook bij enkele topfiguren van het Willemsfonds terecht. Misschien speelde hier ook wel het feit mee dat die dank zij hun ondervinding met de uitgave van *Het Volksbelang* niet geheel onervaren waren in deze materie.⁵

Naar aanleiding van dit feit manifesteerde zich voor het eerst een breuk onder de liberale flaminganten. Een breuk die toe te schrijven was aan een verschil in visie, dat wellicht een gevolg was van een generatieconflict. Een breuk inderdaad tussen een oudere generatie, die nog sterk verbonden was met het Belgische bestel en zich in de bijzondere toestand die een oorlog is, Vlaams-Belgisch opstelde, en een jongere generatie, met een grotere onafhankelijkheidsdrang en voor wie het doel de middelen heiligde. Deze kloof zou zich steeds verder verdiepen en het liberale vlaamsgezinde kamp grondig verdelen. Zeker in het begin was deze scheiding niet zo duidelijk en zocht iedereen positie. Toen de Jong-Vlamingen aanklopten bij secretaris Vercoullie en hem om zijn medewerking aan *De Vlaamsche Post* verzochten, zou deze aanvankelijk positief hebben gereageerd. Later ontkende hij dit. Ook de houding van Algemeen Voorzitter G.D. Minnaert, wiens neef Marcel Minnaert tot de heftigste Jong-Vlamingen werd gerekend, is niet zo eenvoudig te schetsen. Marcel Minnaert was overigens lid van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds. Minder dubbelzinnig was dan weer de houding van Paul Fredericq. Hij kante zich zonder omwegen tegen de uitgave van *De Vlaamsche Post* en zocht op zijn beurt naar medestanders. Dit resulteerde in volgende mededeling in de kranten van 19-20 februari 1915: „De ondergetekenden verklaren in eigen naam en in naam hunner Vlaamschgezinde vrienden, dat zij volkomen vreemd zijn aan de oprichting en aan de uitgave van het blad *De Vlaamsche Post*”.⁶ Ondertekenaars waren Camiel De Bruyne, voorzitter van de Vlaamsche Liberale Vereniging (en tevens lid van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds); Paul Fredericq, voorzitter van de Gentse afdeling van het Willemsfonds; G.D. Minnaert, voorzitter van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds; A. Siffer, voorzitter van het Davidsfonds; R. Speleers, voorzitter A.N.V.-Gent; H. Meert, secretaris A.N.V.-Gent (tevens lid van het Willemsfonds); L. Willems, voorzitter N.V.V.-Gent (lid van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds).

Deze verklaring ging niet onopgemerkt voorbij en kreeg ook in de in het buitenland verschijnende kranten enige ruchtbaarheid. *De Vlaamsche Post* zelf repliceerde een maand later met een stukje getiteld: „Geen misverstand a.u.b.”.

5. Voor de Gentse situatie zie D. VANACKER, *Het Activistisch Avontuur*, Gent, 1991, 424 p.

6. *Vooruit*, 19-20.02.1915, p. 3.

Daarin werd gesteld dat de ondertekenaars niet echt wilden protesteren. Sommigen hadden zelfs hulp geboden aan *De Vlaamsche Post*, zo luidde het.⁷ Dit bleek inderdaad het geval te zijn en kwam aan het licht, toen Paul Fredericq op dit stukje wilde reageren. Slechts G.D. Minnaert en A. Siffer toonden zich nog bereid om het stuk te ondertekenen. Willems, Meert en Speleers hadden intussen op de een of andere wijze (geld, advies) zelf steun verleend aan *De Vlaamsche Post* of aan Jong-Vlaanderen. De verdeeldheid onder de Gentse vlaamsgezinde liberalen werd stilaan duidelijker. De strijd werd in hoofdzaak gestreden binnen het Gentse A.N.V.⁸

Wat het Willemsfonds betreft, haalde Paul Fredericq echter zijn slag thuis. Ondanks een op zijn minst vaak dubbelzinnige houding van enkele toonaangevende leden sloeg het Willemsfonds als vereniging duidelijk een anti-activistische richting in. Dit bleek ook steeds meer in de praktijk. Toen het N.V.V. in de zomer van 1915 het Willemsfonds wilde betrekken bij een hulde aan Nederland, beschouwde men dit als onmogelijk. De vraag werd nog apart gesteld aan de Gentse afdeling, maar voorzitter Paul Fredericq weigerde uiteraard.⁹ Later weigerde het Willemsfonds om het Lakenmetershuis ter beschikking te stellen van de Heremans' Zonen.¹⁰ Hetzelfde Lakenmetershuis werd wel ter beschikking gesteld voor uitbetaling van steun aan behoeftige gezinnen.

Een protest tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit (8 januari 1916), uitgaande van de Antwerpse liberalen Louis Franck en N. Cuperus (beiden Willemsfondsen), werd ondertekend door o.a. Paul Fredericq en Camiel De Bruyne; Vercoullie zou wel hebben gewild maar had schrik.¹¹ Ook nu duurde het overigens een tijdje vooraleer de secretaris van het Willemsfonds als persoon duidelijk stelling nam. In eerste instantie zag hij immers wel iets in een vernederlandsing van de Gentse universiteit en hij verklaarde zich bereid om mee te werken. Later ging hij compleet de andere richting uit (onder druk van zijn vrienden?). Op 7 juni 1916 stuurde Vercoullie immers een brief naar von Bissing die volledig in het teken van deze kwestie stond en waarin hij van leer trok tegen de Duitse bezetter en tegen de activisten.¹² De brief werd in het geheim verspreid en goed onthaald in anti-Duitse kringen. Er stond o.a. in te lezen dat het zijn overtuiging was, dat de Belgen zelf hun onderlinge problemen moesten uitvechten: „Het is voor de Vlaamsche zaak heel jammer dat de Duitschers, die er vóór den oorlog niets voor over hadden, zoodanig dat de hier gevestigde Duitschers tot de verstoktste Franschgezinden behoorden, er zich nu

7. *De Vlaamsche Post*, 29.03.1915, p. B1.

8. D. VANACKER, „Vlaams verzet tegen de Vlaamsche post”, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*. XLIII, 1984, 3, pp. 142-166.

9. *Verslagboek Vergaderingen Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 08.07.1915.

10. D. VANACKER, *Het Activistisch avontuur*, Gent, 1991, p. 88.

11. D. VANACKER, *Op. cit.*, p. 117.

12. *Activisten*, Gent, 1919, pp. 179-180.

tijdens den oorlog zijn gaan mee bezig houden".¹³ Was Vercoullies striktere houding misschien ingegeven door het feit dat Paul Fredericq wegens zijn opstelling tegenover de vernederlandsing van de Gentse universiteit intussen naar Duitsland was weggevoerd?

Wat er ook van zij, de top van het Willemsfonds gaf geen duimbreed toe aan het activisme. Zo weigerde het Willemsfonds deel te nemen aan de viering van het 100-jarig bestaan van de Gentse universiteit. De publikatie van een boek van Willemsfondser Cesar De Bruyckere onder de titel *Veredeling der Planten* werd eveneens gestaakt. De Bruyckere had een professoraat aan de vernederlandsche universiteit aanvaard en werd om die reden persona non grata: „het Willemsfonds kon er niet meer aan denken om als uitgever van dat boek op te treden".¹⁴ Uiteindelijk zou De Bruyckere het reeds gedrukte gedeelte afkopen en zelf voor de eindafwerking instaan.

In 1918 weigerde het Willemsfonds ook mee te werken aan een reizende „Vlaamsche tentoonstelling die de voornaamste steden van de Middel-Europeesche Staten zou aandoen". De initiatiefnemer (een zekere De Buck) dreigde met een ingrijpen van hogerhand, maar het Willemsfonds bleef bij zijn beslissing: „het Willemsfonds doet aan zulk werkje niet mee".¹⁵

Het Willemsfonds bleef nochtans een voorzichtige koers varen en handig probeerde men de vereniging tussen de klippen door te sturen. Op het ogenblik dat de Raad van Vlaanderen de bestuurlijke scheiding of de politieke zelfstandigheid uitriep, kwam er geen uitgesproken reactie. Later werd dit ook niet echt als een bezwaar aan gevoeld: „Ware de heer Fredericq in Gent geweest op het ogenblik dat door den Raad van Vlaanderen de zelfstandigheid van Vlaanderen werd uitgeroepen, hij zou wel protest hebben aangetekend in zijn hoedanigheid van Voorzitter van het Gentsche Willemsfonds. Maar hij begrijpt heel goed de handelwijze van de andere bestuursleden, die minder onafhankelijk zijn dan hij". In de marge hiervan noteerde men overigens dat het moeilijk zou geweest zijn „protest aan te tekenen zonder Algemene Vergadering, wat in dit geval een gevaar zou geweest zijn voor een talrijke opkomst van activisten".¹⁶

Dit fragment roept alvast een aantal vragen op. Was het inderdaad slechts Paul Fredericq die dergelijke standpunten kon innemen? En zo ja, wat zou er gebeurd zijn, indien hij het Willemsfonds bij de opkomst van het activisme niet in een andere richting had geduwd? Zouden Vercoullie en Minnaert zich volledig hebben laten overweldigen door de jonge Turken? Past dit misschien in het beeld van een verslappend en gescleroseerd Willemsfonds na de eeuwwis-

13. *Ibid.*

14. *Verslagboek Jaarvergaderingen Willemsfonds, 1914-1919.*

15. *Verslagboek Jaarvergaderingen Willemsfonds, 1914-1919.*

16. *Verslagboek Vergaderingen Algemeen Bestuur Willemsfonds, 24.08.1919.*

seling? ¹⁷ Of wordt misschien gezinspeeld op de familiebanden met activisten bij G.D. Minnaert (neef Marcel Minnaert) en bij J. Vercoullie (schoonzoon dr. Adriaan Martens)? En wat met die Algemene Vergadering? Was men werkelijk bang dat de activisten het Willemsfonds zouden „veroveren”? Telde het Willemsfonds dan zoveel activisten dat zij de meerderheid zouden behalen? Het geeft meteen aan dat het Willemsfonds, hoewel uitgesproken anti-activistisch, soms nog enige speling liet. Door enkele buitenstaanders werd deze voorzichtigheid echter begrepen als halfslachtigheid. De verzetsorganisatie Comité de Politique Nationale bijvoorbeeld wees er na de oorlog in een pamflet op dat het Willemsfonds niet voldoende had geprotesteerd tegen het activisme. Hierop repliceerde men dat enkel plaatselijke afdelingen verzet hadden kunnen aantekenen. Omdat de Gentse voorzitter Paul Fredericq was verbannen, kon men bijgevolg niets ondernemen. ¹⁸ Werd de verantwoordelijkheid hier niet doorgeschoven? Het Willemsfonds maakte echter moeilijke tijden door en positie kiezen was niet eenvoudig. Het feit dat een aantal heel actieve Willemsfondsen van voor de Eerste Wereldoorlog uiteindelijk wel in het activisme terecht kwamen, maakte het er voor de buitenstaanders niet makkelijker op.

Willemsfondsen in het activisme

Vaak wordt er gewezen op het feit dat het activisme geen massabeweging is geweest. Dit is vrij logisch, want voor de Eerste Wereldoorlog kon de brede massa ternauwernood warm gemaakt worden voor de Vlaamse eisen. De vlaamsgezinde intellectuelen speelden toen de hoofdrol. Een groot deel van hen was liberaal of vrijgezin.

Verder valt het op dat bij een vergelijking van de namen van de activisten met die van de kopstukken van de vooroorlogse jaren er maar weinig overeenkomsten zijn. Het is in dat verband tekenend dat een van de belangrijkste activisten zoals Jozuë De Decker nooit echt actief was geweest in de Vlaamse Beweging. Het activisme kon duidelijk terugvallen op een nieuwe generatie vlaamsgezinden. Voor 1914 waren zij wel actief maar eerder op het plaatselijk vlak, in verenigingen zoals het Willemsfonds.

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat in Gent een aantal Willemsfondsen in de ban van de Jong-Vlaamse beweging raakten. De leider van deze activistische strekking, dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard, was goed thuis in kringen van liberale flaminganten en rekende er zelfs enkele tot zijn gemeente, o.a. Paul Fredericq. Zoals gezegd zette deze zich echter duide-

17. Zie M. BOTS, „Interne geschiedenis van het Willemsfonds” in: *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*, Gent, 1993, p. 79 (citaat P. Fredericq: „papzak Vercoullie”).

18. *Verslagboek Jaarvergaderingen Willemsfonds, 1914-1919*.

lijk af tegen de denkebeelden van de Nederlandse dominee. Andere Gentse Willemsfondsters konden zich wel herkennen in diens opvattingen, zoals Marcel Minnaert, een jonge wetenschapper, en Richard De Cneudt, onderwijzer. Later evolueerde ook de familie De Guchtenaere uit Ledeberg in Jong-Vlaamse richting. Deze vrijzinnige onderwijzersfamilie was heel actief in Willemsfonds Ledeberg en bouwde er o.a. de bibliotheek uit.

Het Gentse Willemsfonds telde ook hoogleraren onder zijn leden. Een aantal onder hen stond niet weigerachtig tegenover het aanbod om de universiteit te vernederlandsen en aanvaardde zelfs een mandaat. Dit was het geval voor Paul Hoffman, hoogleraar in de wijsbegeerte en rector; Cesar De Bruyckere, plantkundige en leerling van Mac Leod; P. De Caluwé, landbouwkundige. Verder was ook B. Huybreghts, gewezen secretaris van de Liberale Volksbond, een van de vooraanstaande Gentse activisten. Hippoliet Meert, A.N.V.-voorzitter en activist, was overigens ook lid van het Willemsfonds.

De Jong-Vlaamse beweging kreeg op andere plaatsen navolging. In Brugge spande Emile Dumon zich voor de kar. Voor de oorlog had deze arts een bijzondere populariteit opgebouwd in de Westvlaamse hoofdstad. Hij was steeds een groot voorstander geweest van de vernederlandsing van de Gentse universiteit en ontplooidde ook activiteiten in het Brugse Willemsfonds. In die afdeling sloegen B. Lindig en H. Beirnaert eveneens de activistische richting in. In Oostende ontstond er een Jong-Vlaamse groep onder impuls van Eugène Everaerts. In Vlaams-liberale kring was hij actief als medeoprichter van het Oostendse Van Neste Genootschap. In het Willemsfonds vervulde hij lange tijd de rol van bibliothecaris, wat hem zelfs de job van stadsbibliothecaris opleverde. Domela, die ook enkele jaren te Oostende had verbleven, kende Everaerts enigszins. Beide mannen zouden de komende jaren nauw samenwerken. De Jong-Vlaamse strekking werd ter plaatse ook gevolgd door L. Van den Boegaert, een leraar aan het atheneum en Willemsfondser. Ook dr. Eugene Van Oye, gewezen Willemsfondser, vond zich in die groep terug.

De Jong-Vlaamse strekking was echter maar een onderdeel van de activistische stroming. In Brussel bijvoorbeeld verzette advocaat Maurits Josson zich hardnekkig tegen de Jong-Vlamingen. Hij vormde rond zich een eigen activistische kern. Er zouden overigens ongeveer 20 Brusselse Willemsfondsters in het activisme beland zijn.¹⁹ Onder hen vindt men een aantal bekenden terug zoals onderwijzer Lodewijk Delpire (tevens actief in De Veldbloem), Pieter Tack, Telesphorus Vernieuwe en journalist Hendrik Grosemans. Laatstgenoemde schreef in 1916 samen met Jozuë De Decker een brochure over de vernederlandsing van de Gentse universiteit, maar zou later het activisme afzweren. In Antwerpen groeide er een belangrijke groep activisten (met o.a. Leo Augusteyns en Maarten Rüdelsheim). Ook uit het Willemsfonds volgde een aan-

19. A. De Cort aan Willemsfonds Nationaal, 20.03.1919.

tal leden hun spoor. Om te beginnen was er afdelingssecretaris Flor van der Ven. Een mensenleven lang (50 jaar) vervulde hij die taak en kon bijgevolg op heel wat gezag rekenen in vrijzinnige, liberale kringen. Zijn huwelijk met de zuster van burgemeester Jan Van Rijswijck had dit overigens nog versterkt. Uit diezelfde kringen kwam ook Willemsfondser Hubert Melis, een vriend van Max Rooses en privé-secretaris van Jan Van Rijswijck. Kort na de bezetting werd hij zelfs benoemd tot stadssecretaris. Verder opteerden F. Van Cuyck, A. Bossaerts, J. Mees en F. Van Laer voor een activistische koers.

In kleinere steden en kleinere Willemsfondsafdelingen bleef het aantal activisten eerder beperkt. In de meeste gevallen ging het echter wel om een zwaar gewicht zowel in de plaatselijke Willemsfondsafdeling als in het activisme.

In St.-Truiden koos Steven Prenau, oprichter en voorzitter van de plaatselijke Willemsfondsafdeling, voor een activistische koers. In Temse engageerde Willemsfondssecretaris Jef Hinderdael zich verregaand in het activisme. Deze drukker had aanvankelijk nauwe contacten met de Jong-Vlamingen en werd door hen ook gevraagd om *De Vlaamse Post* te drukken. Uiteindelijk zou hij censuurverantwoordelijke worden voor het blad. In Aalst sloeg leraar Achiel Brijs eveneens de Jong-Vlaamse richting in. Naast Willemsfondser was hij vooral een mutualist (stichter van het Nationaal Verbond van Vrijzinnige Mutualiteiten), maar ook actief in het A.N.V. van Hippoliet Meert. Diens neef Leo Meert was een van de bezielers van Willemsfonds St.-Niklaas. Aanvankelijk verbleef hij in Nederland maar naderhand keerde hij terug en belandde in het activisme. Zijn rol was vooral belangrijk als voorzitter van Volksofbeelding, die o.m. op het vlak van de kolenbevoorrading het monopolie poogde te breken van het Nationaal Comité voor Hulp en Voeding. Ook een aantal andere afdelingen hadden activisten in hun rangen: Leuven (Frantzen), Schaarbeek (H. Van De Velde, T'joen) en Tienen (Roggen).

Het aantal activisten blijft dus op het eerste gezicht vrij beperkt. Het zijn nauwelijks enkele procenten van het totale ledencijfer, dat iets meer dan tweeduizend bedroeg. Men dient dit echter af te meten aan een ander criterium. In zijn bijdrage aan *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914* schrijft L. Pareyn „dat het ganse Willemsfonds, zowel de afdelingen als het Algemeen Bestuur, jaar in jaar uit, uitsluitend draaiende werd gehouden door een handvol vrijwilligers, pak-weg 200 of 250 in het beste geval”.²⁰ Op die manier bekeken krijgt het activisme onder de Willemsfondsleden toch een andere dimensie.

Er dient overigens ook rekening gehouden te worden met het feit dat het bronnenmateriaal vaak niet helemaal duidelijk is. Soms worden er geen namen genoemd (men heeft het simpelweg over „activisten” of een variant ervan) of verzwijgen de afdelingen gewoon het feit in hun eerste naoorlogse briefwissel-

20. L. PAREYN, „Het Willemsfonds en de volksoontwikkeling”, in: *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*, Gent, 1993, p. 199.

ling. Bovenstaand overzicht is dus onvolledig. Het mag echter wel duidelijk zijn dat de liberale flaminganten (Willemsfonds) zich niet onbetuigd hebben gelaten. Een aantal voorbeelden verduidelijkt dit.

Om te beginnen aanvaardden een aantal professoren die lid waren van het Willemsfonds een ambt aan de vernederlandste universiteit (o.a. De Bruyckere). Hoffman werd zelfs rector. Slechts weinig leden van het vroegere academisch personeel waren bereid om hun steun te verlenen aan dit initiatief. Na verloop van tijd diende men dan ook terug te vallen op de activistische sympathisanten. M. Josson doceerde bijvoorbeeld in 1918 een cursus burgerlijk recht.

Verder herkent men onder de 46 leden van de Eerste Raad van Vlaanderen, opgericht op 4 februari 1917, De Cneudt, Josson, Meert, Tack, Brijs, Dumon en Vernieuwe. De eerste vier waren verbonden aan het ministerie van Wetenschappen en Kunsten. Dit stond overigens onder sterke invloed van de liberale flaminganten, want ook Jozuë De Decker maakte er deel van uit. Vernieuwe maakte als landbouwspecialist deel uit van het ministerie van Landbouw. In het eigenlijke bestuur was Tack een van de twee voorzitters en Brijs een van de twee secretarissen. Later kwamen ook L. Meert, H. Van de Velde en S. Prenau (ook op Wetenschappen en Kunsten) in de Raad.

Toen een zevenkoppige delegatie van de Raad van Vlaanderen een achteraf omstreden bezoek bracht aan Berlijn (3 maart 1917), waren ook Dumon, Tack en Vernieuwe erbij. In de tweede Raad van Vlaanderen (22 december 1917) werd Oostendenaar E. Everaerts opgenomen. Het is wellicht niet toevallig dat een van de grote aandachtspunten van het vooroorlogse Willemsfonds, namelijk de vernederlandsing van het onderwijs (vooral te Brussel), tot de voornaamste activiteiten van de activistische Raad behoorde.

Toen de leden van de Raad de verschillende ministeries onder elkaar verdeelden, speelden opnieuw de liberale vlaamsgezinden de eerste viool. Tack werd voorzitter en kreeg Binnenlandse Zaken, Meert beheerde Financiën, Vernieuwe vanzelfsprekend Landbouw en Openbare Werken en Brijs controleerde de pers. Het onderstreept nogmaals het in hoofdzaak liberaal flamingantisch onderonsje, voor een deel gerekruteerd uit het Willemsfonds.

De nasleep van het activisme

Na het afsluiten van de Wapenstilstand brak ook voor het Willemsfonds een moeilijke periode van herstel aan. In een bundel noteerde secretaris Vercoullie pro forma de jaarverslagen van 1915 tot 1919 en wees erop dat sommigen zich lieten „meeslepen met de activistische stroom” (wat hij nadien veranderde in „de activistische beweging”). Verder sprak hij de hoop uit dat het Willemsfonds „zijn vroegere bloei zal herwinnen ten einde het beschavingswerk voort

te zetten waarvan het sedert 68 jaar de verspreider is".²¹ Dit kon dan wel niet langer met G.D. Minnaert als voorzitter. Als tachtigjarige zag hij zich niet langer in staat om het Willemsfonds te leiden. De tweespalt tussen de flaminganten maakte het er volgens hem niet makkelijker op: „Wie weet welke moeilijke tijden voor onze Beweging en een Instelling als het Willems-Fonds aanbreken, nu dat alles zo diep geschokt en de gemoederen op zoovele punten verdeeld zijn, nu vooral dat men op eensgezindheid, op een nauwere aansluiting tusschen al de zonen van denzelfden stam en wederzijdschen krachtigen stem moet kunnen rekenen; en nu vooral is een kloeke hand, een man met uitstekende gaven, tact en beleid, een man met groten invloed, die het heil van zijn volk hooger stelt dan eigen voordeel of eer, noodig, om de rechten van onze Vlaamsche Stammen altijd en overal te verdedigen".²² Ruim een half jaar later overleed G.D. Minnaert.

Pas op 9 februari 1919 kwam het Algemeen Bestuur voor de eerste keer opnieuw bijeen, wat ook in enkele kranten werd medegedeeld.²³ Deze eerste vergadering werd nog volledig overschaduwed door de nasleep van het activisme. Paul Fredericq, teruggekeerd uit zijn Duitse gevangenschap en benoemd tot rector van de Gentse universiteit, wees op de mogelijkheden die er nu waren voor het Willemsfonds. Het A.N.V. had zich immers in diskrediet gebracht en ongetwijfeld was dit de kans om haar activiteiten over te nemen, zo luidde het. Vervolgens stelde Vercoullie de vraag of het niet beter zou zijn om de voormalige activisten uit het Algemeen Bestuur te sluiten. Leo Meert, Cesar De Bruyckere en Marcel Minnaert waren bijgevolg niet langer gewenst. Over Theofiel Zels' houding bleek twijfel te bestaan. Na het inwinnen van inlichtingen kwam men tot de conclusie dat Zels niets te verwijten viel.

Het Algemeen Bestuur achtte het aangewezen om aan deze beslissing niet teveel rechtbaarheid te geven. Slechts in een omzendbrief aan de afdelingen werd dit expliciet vermeld: „In zijn laatste zitting heeft het Algemeen Bestuur 3 van zijn 21 leden uitgesloten wegens deelneming aan het activisme".²⁴ Op diezelfde vergadering boog het Algemeen Bestuur zich nog over een andere vraag. Tijdens de oorlogsjaren had het Willemsfonds immers een prijs uitgeschreven voor de laureaat van de school van de Vlaamsche Toneelspreekkunst. Deze prijs (een bedrag van 25 fr. voor de aankoop van boeken) was toegekend aan Michel Van Vlaenderen. Omdat deze jongeman zich in activistische kringen had bewogen, besloot men op deze bijeenkomst zijn beloning te schrappen. Toen Van Vlaenderen enkele weken later naar Nederland vertrok en toch een rekening opstuurde naar het Willemsfonds luidde het: „dit bedrag wordt

21. *Verslagboek Jaarvergaderingen Willemsfonds*, 1914-1919.

22. *G.D. Minnaert aan Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 30.11.1918.

23. *Het Laatste Nieuws*, 08.09.02.1919, p. 2.

24. *Willemsfonds Algemeen Bestuur Omzendbrief*, 25.02.1919.

door het Willemsfonds niet betaald omdat Mr. Van Vlaenderen aan activisme deed''.²⁵

Na deze eerste vergadering kwam de werking maar moeizaam weer op gang. Willemsfonds Mechelen was reeds voor die eerste bijeenkomst van het Algemeen Bestuur aan de slag. In december 1919 hield Maurits Sabbe er een lezing en zag een Jonge Wacht het levenslicht. Ook Willemsfonds Brussel ging vrij vlug van start. Bij de terugkeer van de Brusselse burgemeester Adolphe Max in de late novemberdagen van 1918 stuurde de afdeling hem een huldeadres. Willemsfonds Brussel liet er inderdaad geen gras over groeien en sprak in mei 1919 de hoop uit opnieuw te kunnen van wal steken: „Nu het Vlaamsch leven overal herneemt, dat de Katholieken en de Davidsfonds-afdeelingen voor onze eischen overal vooruitkomen, mogen wij niet ten achter blijven''.²⁶ De Brusselse secretaris De Cort meldde verder dat de activisten niet langer gewent waren in de afdeling en dat de ledenlijsten werden aangepast. Op dezelfde manier sloot Willemsfonds Brugge een aantal leden uit en hervatte de werking. Het Algemeen Bestuur beval overigens in een omzendbrief van 12 april 1919 deze zuivering aan.

In Antwerpen verliepen de zaken niet zo vlot. N. Cuperus nam er het voortouw en probeerde de activistische smetten van Willemsfonds Antwerpen weg te wassen. Dit liep niet van een leien dakje: „Ik geloof dat het onnoodig is U te melden met welke moeilijkheden wij te strijden hebben. De activistische poesjenellerij wordt ten onzen nadele uitgespeeld door niet minder ploerten dan die wij nu kwijt zijn''.²⁷ Doelt men hier misschien op de Vlaamsvijandige liberale krachten die het laken naar zich toe probeerden te trekken? Het vroegere bestuur was overigens niet van plan de zaak in andere handen te geven. Flor van der Ven weigerde afstand te doen van zijn functie als secretaris, hoewel hij zich door zijn activisme onmogelijk had gemaakt. Van der Ven reageerde verontwaardigd op de brieven die Vercoullie op aandringen van het nieuwe bestuur schreef: „Uwe voor mij zeer onaangename brieven hebben mij pijnlijk getroffen. Alvorens de briefwisseling voort te zetten, wens ik uitdrukkelijk van U te vernemen, wat ik toch als secretaris van de Antwerpsche Afdeling van het Willemsfonds misdreven heb en op welke gronden gij U steunt om dergelijke brieven te zenden. Ik onderstel dat hier een groot misverstand in 't spel is, dat dient opgehelderd te worden''.²⁸ In april riep van der Ven zelfs het oude bestuur samen, wat op luid protest botste vanwege het nieuwe bestuur. Onder druk van Vercoullie en het Algemeen Bestuur liet de groep rond van der Ven het Willemsfonds dan toch over aan het nieuwe bestuur.

25. *Verslagboek Vergaderingen Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 15.06.1919.

26. *A. De Cort aan Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 18.05.1919.

27. *Willemsfonds Antwerpen aan Willemsfonds Algemeen Bestuur*, 04.02.1918.

28. *F. van der Ven aan J. Vercoullie*, 29.01.1919.

Willemsfonds Leuven bevond zich in een vergelijkbare situatie. Wegens activistische daden werd secretaris Frantzen door zijn medeleden afgezet. Die aanvaardde dit niet goedschiks en weigerde bepaalde documenten over te maken. Pas na enkele maanden bracht hij dit in orde.

Een aantal andere afdelingen raakte nauwelijks nog van de grond. Het verdwijnen van de sleutelfiguur zorgde in bepaalde gevallen inderdaad voor ernstige problemen. Willemsfonds St.-Truiden (S. Prenau), Willemsfonds Oostende (E. Everaert), Willemsfonds Temse (gebroeders Hinderdael) en Willemsfonds St.-Niklaas (L. Meert) kregen met zware moeilijkheden te kampen en konden hun werking nauwelijks of pas na enkele jaren hervatten. „Hier ook heeft het activisme de beste krachten weggemaaid, verlamming en vrees gezaaid”, zo meldde K. Reychler uit St.-Niklaas.²⁹ Vooral dit laatste is interessant. De Vlaamse Beweging was in diskrediet geraakt en alles wat er mee te maken had, bleef verdacht.

Was de vereniging niet rechtstreeks de weg van het activisme opgegaan, dan kreeg zij er onrechtstreeks wel mee te maken. Willemsfonds Zelzate schreef dat bepaalde mensen niets meer wilden te maken hebben met een vereniging als het Willemsfonds, omdat daar ook activisten in zaten.³⁰ In Lokeren was men van mening dat het ophalen van de lidmaatschapsgelden problemen zou opleveren „ten gevolge der laatste gebeurtenissen op gebied der Vlaamsche beweging”.³¹ Het oplevende Belgische gevoel in het algemeen en de anti-Vlaamse houding in liberale kringen in het bijzonder waren inderdaad bijzonder remmende factoren voor een vereniging als het Willemsfonds.

Werd de taak van de wederopbouw van het Willemsfonds teveel voor Vercoullie? In september 1919 kondigde hij immers zijn ontslag aan als secretaris. Hij zwichtte echter voor het argument dat de heropleving slechts mogelijk was „als de mensen, die steeds de werkzaamheden leidden, die weer in handen nemen om het Willemsfonds vooruit te helpen”.³² Het was dan ook nog steeds Vercoullie die als secretaris en als dienstdoende voorzitter het jaarverslag voorlas op de eerste naoorlogse Algemene Vergadering van het Willemsfonds in het Lakenmetershuis (30 november 1919). Daar dook andermaal het activistische spook op. Na een verwelkoming en het voorlezen van een paar huldetelegrammen ging men over tot de dagorde. Vercoullie gaf een uiteenzetting over de voorbije oorlogsjaren en vroeg tot slot of er nog opmerkingen te maken waren over het verslag. Van deze kans maakt G. De Guchtenaere gretig gebruik: „*Ik verlangde graag eenige inlichtingen te vernemen over de uitzetting der leden die aan activisme gedaan hebben.*”

29. *Willemsfonds St.-Niklaas aan Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 20.06.1920.

30. *L. Bulteel aan J. Vercoullie*, 17.02.1919.

31. *Willemsfonds Lokeren aan Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 30.01.1919.

32. *Verslagboek Vergaderingen Algemeen Bestuur Willemsfonds*, 21.09.1919.

- J. Vercoullie, d.d. voorzitter: *Het Algemeen Bestuur a) heeft zijn leden-activisten als niet meer bestaande aangezien, d.i. er werd hun niets meer gezonden, noch rondschrijven, noch kwijschrift b) het is niet de voogd der Afdelingen, doch wees er hen op dat het paste hetzelfde te doen en voor het bestuur en voor de gewone leden.*

- G. De Guchtenaere: *Ik houd er aan verzet tegen die handelwijze aan te tekenen, vooral om[dat] de meesten van de uitgeslotenen handelden uit idealisme. - Aan ons is het niet elementen te straffen; we kunnen ze wel afkeuren. De uitsluiting van de leden is een voor het W.-Fonds onteerende maatregel, die heel veel nadeel aan die inrichting zal berokkenen.*

- P. Fredericq: *U hebt ongelijk hier in de bres te springen voor een hoop landverraders, wiens uitsluiting noodzakelijk is. Een taal zooals U er hier eene houdt zal veel nadeliger werken op den goeden naam van het Willems-fonds dan de uitsluiting van de activisten. De vergadering stemt met deze zienswijze in. Nadat de heer G. De Guchtenaere nog eens protest had aangeteekend, wordt het incident door den voorzitter gesloten en de heer G. De Guchtenaere met zijn zoon B. verlaat de zaal.*''

Enkele maanden later namen zij ontslag als leden van Willemsfonds Ledeberg. Intussen was ook het boek *Activisten* van Pol Anri uitgegeven. Daarin werd een overzicht gegeven van het activisme en werd er beklemtoond dat er niet alleen in Vlaanderen maar ook in Wallonië vrienden van de bezetter waren geweest. Alle leden kregen het boek toegestuurd. Het sloeg in als een bom en ook niet-Willemsfondsleden wilden het boek lezen. *Activisten* lokte heel wat reacties uit en zelfs uit Nederland kwamen er een aantal brieven die niet akkoord gingen met de teneur van het boek: „... ik zou het toch ten zeerste betreuren, indien onder de vlag der vereeniging die zich noemt naar den Vader der Vlaamsche Beweging, dié Vlamingen op hatelijke wijze aangevallen zouden zijn, die door edele, oprecht Vlaamsche motieven gedreven, ...''³³

Een andere Nederlander achtte het maar van weinig goede smaak getuigend om de activisten landverraders of schurken te noemen: „Tegenover de Walen, Fransquillons en vooral tegenover Parijs zijn heel andere middelen noodig als vergaderingen, liederen, machteloze protesten uit den treure ingediend bij lands-, provinciale- en gemeenteregeringen. En de strijdwijze der activisten en frontsoldaten acht ik de eenige die tot de zege kan leiden. Hebben de opgestane Amerikanen in de 18e eeuw de hulp van Frankrijk niet ingeroepen tegen den Engelschen Koning, hun wettigen vorst? Heeft iemand hen daarom ooit een verwijt gemaakt of Washington, Franklin, Adams en Jefferson ooit ellendelingen of landverraders gescholden, behalve mogelijks de verstokte Tories en Kings Friends?''³⁴

33. A. van Vesseem aan Algemeen Bestuur Willemsfonds? 12.07.1920.

34. W. Melgerd aan Algemeen Bestuur Willemsfonds? 28.11.1919.

De activisten waren echter niet meer gewenst in het Willemsfonds. Een deel was naar Nederland en Duitsland gevlucht, een ander deel was in België gebleven en droeg gelaten de opgelegde straf. De meesten lieten hun liberale houding varen en sloten aan bij de Vlaams-nationale richting die groeide uit de Frontpartij (van der Ven, Delpire). Anderen trokken zich verbitterd terug en wensten geen enkel engagement meer aan te gaan (Prenau). Een andere categorie wilde geen ongelijk bekennen en leerde niet uit het verleden: bij de Duitse inval in 1940 verleenden zij opnieuw hun medewerking (Melis, Hinderdael, De Cneudt).

p/a Liberaal Archief
Kramersplein 23
9000 Gent

NIEUWE ENCYCLOPEDIË VAN DE VLAAMSE BEWEGING

„De redactiewerkzaamheden voor de uitgave van een volledig herziene en bijgewerkte uitgave van de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* zijn gestart. Nuttige suggesties betreffende verbeteringen en aanvullingen in dit naslagwerk over het vlaamsgezinde verleden zijn welkom bij de NEVB-Bureauredactie, p/a Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Minderbroederstraat 22, 2000 Antwerpen”.

NEVB staat voor Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging.